

Søga og búskapur

Jóan Pauli Joensen, dr. phil, savnsvørður á Føroya Fornminnissavni, hevur hesa grein í blaðnum hjá Fiskasøluni, »Okkara millum«

Fyri 100-150 árum síðani hevði samfelag okkara nógv meira felags við miðaldarsamfelagið enn við tað samfelag, vit hava í dag. Gamla føroyska bóndasamfelagið, við sinum vinnugrundarlagi, bar ikki størri skipan enn tey 4-5.000 fólkin, sum livu um 1800. Hetta vistu fólk og ansaðu ti væl eftir ikki at fáa ov nógv børn. Tey vistu av royndum at ikki bar til at yvirskipa ein haga.

Kunna til handil og pening høvdu føroyingar litlan og ongan, og ein føroyskur handilskunnleiki er ikki rættiliga komin fyrr enn eftir frihandilin.

Broytingin frá tí gamla samfelagnum til tað nýggja samfelagið, hava fólk ofta hoyrt um. Somuleiðis søguna um Ploeyen amtmann, Hetlandsferðina, Trappubrøðurnar og sluppina Fox. Tað er ti ikki neyðugt at troytta lesaran við hesum. Heldur vil eg filosofera yvir aðrar meira grundsettar broytingar í mannahugsanini og teimum struktúrum, sum stýrdu samfelagnum.

Ídnaðar-kollveltingin

Sjálvt um klippfiskaframleiðsla næstan er ein miðaldarlig framleiðsla, so kom hon í Føroyum at svara til ídnaðarkollveltingina aðrastaðni. Klippfiskur var ein standardi-

serað vora, sum kundi seljast á heimsmarknaðinum. Tá føroyingar komu upp í leikin, var marknaðurin fyrst og fremst Spania og onnur lond í Miðalhavinum.

Umstøðurnar í tíðini, avgerðir hjá einstaklingum og serligur tørvur í tí føroyska samfelagnum var orsök til broytingarnar. Fólkatalið var farið at vaksa, og onkrum skuldi fólk liva av. Útróðurin við árabáti, sum vaks munandi eftir avtøkuna av einahandlinum, livbjargaði saman við traðunum ti vaksandi fólkatalinum fram til aldar-skiftið. Hetta var kortini ikki nóg mikið. Bretska ovfiskingin av føroysku grunninum var um at for-koma útróðrinum.

Okkurt mátti gerast. Havnarmenn tóku seg sum teir fyrstu saman og keyptu skip. Skjótt gjørdur teir tað sama aðrastaðni, men seint gekk. Peningur var litil og skipini dyr. Peningastovnar vóru ikki aðrir í landinum enn sparikassin, og hann lænti ikki til skipakeyp. Frá

Keypmenninir, tann nýggi stætturin

Keypmenninir, sum síðani avtøkuna av einahandlinum høvdu keypt feskkan fisk og virkað hann til klippfisk, fingi eisini áhuga fyri skipakeypi. Frá

1890-unum fáa keypmenninir, nýggi stætturin í Føroyum, høvðið fyrst seg av álvara. Teir fóru at geva rentu, um fiskimenn og onnur lótu lónina verða verðandi í handlinum. Skuldi okkurt keypast, so varð tað skrivað. Hetta gekk eina tíð. At enda kom tað at verða tað vanligu, at lónin ikki varð goldin út, men varð standandi, um ikki serligar umstøður gjørdur seg galdandi. Avbygdafólk fingi vanligu avrokningina heim við, men hon fór vanligu fyrri skuld hjá keypmanninum í heimbygdini. Renta var heldur ikki latin fyrri tað, sum stóð á kontrabókini.

Tað, sum hendi, var, at keypmenninir beinleiðis ella óbeinleiðis fingi lán frá fiskimonnunum og arbeiðsfólki sinum. Afturfyrri sluppu tey sjálvandi at skriva tað, tey keyptu. Verkað fólk og arbeiðsgevarar góvu hvørjum øðrum kreditt. Á henda hátt útvegaðu keypmenninir sær økt gjaldfor, sum teir m.a. kundu nýta til at keypa skip fyrri. Tað er ein av orsøkunum til skipavøksturin eftir 1900.

Bankin heldur illa umtóktur

Hendan skipan virkaði, og einki er at ivast í, at hon var ein av orsøkunum til, at rættiligt bankavirksemi kom seint fyrri seg í

Føroyum. Føroya Banki varð stovnaður í 1906. Ætlanin var sjálvandi, at hann skuldi hjálpa vinnulivinum. Men tað vóru ikki øll, sum hildu tað. Tað vóru fólk, sum beinleiðis hildu, at bankin gjørdi alt tvørligari. Richard Thomsen, ið sjálvur var av handilsætt á Tvøroyri, sigur, at fólk komu »og forlangte deres penge for at sætte dem ind i banken. Disse udbetalinger forefaldt ofte paa det mest ugünstige tidspunkt, hvor handlerne, sæsonmæssigt, var haard spændt for. Likviditeten kunne være paa brestepunktet. Og derfor måtte købmanden selv gaa til banken for at laane de samme penge tilbage igen, men paa andre vilkaar og med prioriteterne hængende over hovedet«. Ivasamt er kortini, hvussu nógv tey vóru, sum fóru í bankan við peninginum. Tað mundi vera so nógv annað at nýta avrokningina til.

Sjálvdráttur

Eitt sermerkt fyrirbrigdi hesa tíðina var lónarlagið umboð á sluppunum. Sjálvdrátturin gjørdi, at sera stórir munur var á avrokningini hjá hvørjum einstøkum umboð. Ein kundi fáa dupult so nógv sum ein annar, hóast teir gjørdur sama arbeiði, gingu somu vaktir og stóðu saman við snjó. At teir, sum høvdu fiskieydnuna, komu at verða ágrýtnari enn teir, sum ikki høvdu eydnuna við sær, er ikki so logið.

Henda skipanin var so avgjort ikki fremjandi fyrri solidaritetskensluna hjá fólk, og hóast eg ikki eri sálarfrøðingur, so meti eg kortini, at hesi viðurskifti mugu hava havt sína sálarligu ávirkan á fiskimenn okkara. Bytti mann-ingina upp í vinnarar og taparar í einum parti av arbeiðinum umboð, fiskiskapinum, samstundis sum samstarv og solidaritetur kravdist í sambandi við, at skipið skuldi siglast og vaktirnar gangast. Tá var ikki gjørdur munur á fiskiklóm og vavskitum. Hóast reidararnir og fiskimenn rættiliga tíðliga høvdu skipað seg í felag, soleiðis at samráðast kundi um, hvussu stóran part av veiðuni manningin átti, so loysti hetta ikki ójavnna millum fiskimenninar sínámillum.

Útlendskir fiskakeyparar

Heldur ikki í søluðinum vóru viðurskiftini skipað. Hver keypmaður seldi í sinum lagi fyrri seg sjálfan til útlendskar fiskakeyparar, sum ferðaðust í landinum, ella til umboðsmenn í Keypmannahavn. Her er ein sera áhugaverdur búskaparsøguligur spurningur eftir at kanna. Helst hava føroysku keypmenninir verið smáir fiskar í trolinum hjá uppáftur størri handilsmonnum, eins og føroyski fiskimaðurin var í valdinum hjá føroysku keypmonnunum. Ikki fyrr enn í teimum stak vánaligu

triatíðunum, tá alt mundi farið av knóranum, tóku teir seg saman í Færøernes Fiskeeksport, ið var stovnað í 1936, sum skjótt datt niðurfyrri, men seinni varð endurnýggjað sum Føroya Fiskasøla.

Hóast fólk kendu røtur sínar og ætt sína, so vóru tey mest upptikin av yrkadeignum og ikki av meira grundleggjandi samfelagsspurningum. Men saman við vinnulugu menningini vaks eisini samfelagsliga medvit fólksins. Verkað fólkafelag vóru stovnað, og verkað fólk fingi eisini sína hugmyndafrøði — sína ideologi í javnaðarrørsluni, hóast føroyska bygðasamfelagið ikki rættiliga var jørdildi fyrri einum klassamedviti. Krøvini hjá verkað fólkunum vóru ikki stór í fyrstani, ynsktu at fáa lónina í hondina og sleppa frá kontrabókini, hetta var ikki lætt, ti búskapurin var vánaligur, men við »øðrum heimsbardaga kom peningurin, nøgdur av peningi. Tá smoygdi fólk tann gamla liviháttin av sær, sum tú skiftir stúku«, sum Heðin Brú sigur frá.

Bygðar-samfelagið hvørur

Annar heimsbardagi broytti hugsunarháttin hjá fólk. Fólk, ið ikki vóru vand við pengar, fingi nú við eitt nógvan pening. Kruggið fór aftur um bak. Ein rúgva av trolarum

